

Národní a unifikovaná úprava kolizního práva dědického

Předkládaná práce vychází z právního stavu k 01.11.2000. Dědické právo s cizím prvkem a problematika s ním související je v současné době velmi živá, neboť faktické i právní vztahy velmi často překračují hranice jednotlivých států a stávají se tak předmětem zkoumání.

Vnitrostátní hmotná úprava dědického práva v ČR

Základním pramenem úpravy dědického práva je občanský zákoník, zákon č. 40/1964 Sb., v znění jeho změn a doplňků. Souhrn právních norem upravujících přechod práv a povinností zemřelé fyzické osoby na jiné subjekty, resp. právní vztahy, jež přitom vznikají, nazýváme dědickým právem v objektivním smyslu. Dědickým právem v subjektivním smyslu potom rozumíme oprávnění určitého subjektu stát se dědicem po zemřelé fyzické osobě. Jde o právo majetkové, absolutní povahy, které působí erga omnes. Povinnost ostatních subjektů spočívá v nezasahování do tohoto subjektivního dědického práva. České dědické právo zná jen dva dědické tituly, zákon a závěť. Četnost závětí a testovací volnost, bych přiřadil k determinantám ovlivňujícím úroveň právního vědomí populace.

Vztahy s cizím prvkem

Společenské vztahy uplatňující se v důsledku působení norem práva soukromého tj. občanského, rodinného, ale i finančního (přesto že spadá do oblasti práva veřejného), se převážně plně uskutečňují uvnitř hranic určitého státu. Některé vztahy soukromého práva se liší tím, že přesahují teritorium určitého státu a mají vztah k jinému státu tím, že v některém svém prvku mají vztah k zahraničí. Tyto vztahy vyžadují zvláštní zacházení, které nám umožňují normy mezinárodního práva soukromého a procesního. Tyto normy, ale nejen ony, řeší problematiku soukromoprávních vztahů s cizím prvkem.

Z dědického institutu, který je upraven vnitrostátním právem se stává institutu mezinárodního práva soukromého tím, že se vyskytne již zmíněný cizí prvek. Cizím prvkem je zpravidla skutečnost, že závěť byla sepsána v cizině, nebo že zůstavitel byl cizincem nebo dědictví se z části či jako celek nachází v cizině či ve více cizích státech. Pokud shrneme možnosti výskytu cizího prvku v daném vztahu, dojdeme k následnému vyhodnocení možných situací:

- osoba (tou může být např. dědic či zůstavitel v cizině)
- věc (tou mohou být např. akcie či peněžní účet v cizině)
- právní úkon (tím může být např. závěť učiněná v cizině)
- cizí rozhodnutí (tím může být např. rozhodnutí soudu o dohodě mezi dědici).

Dědický statut (lex successionis)

V případě výskytu cizího prvku, vyvstává tedy otázka, dle kterého právního řádu se upravují dědickoprávní poměry, kterou praxe řeší podle dvou základních hledisek.

Kolizní úpravu je tak možno rozdělit do čtyř skupin:

- a/ jediný hraniční určovatel pro celé dědictví - lex patriae
- b/ jediný hraniční určovatel pro celé dědictví - lex domicilii
- c/ dva hraniční určovatele - lex rei sitae pro nemovitosti a lex patriae pro movité věci
- d/ dva hraniční určovatele - lex rei sitae pro nemovitosti a lex domicilii pro movité věci.

Kolizní úprava v prvních dvou případech vychází z jednotného dědického statutu, ve druhých dvou vychází z rozštěpeného dědického statutu.

Kolizní úprava dědického práva v ČR

Kolizní úprava v České republice vychází ze zákona č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním ve znění pozdějších předpisů, dále jen ZMPS, který tuto problematiku řeší v § 17 a § 18. Stávající zákonná úprava navazuje zásadně na právo státu, jehož byl zůstavitel příslušníkem v době smrti a to jak pro movitý, tak i nemovitý majetek zůstavitele, vychází tedy z jednotného dědického statutu, kdy jediným hraničním určovatelem je lex rei patriae zůstavitele v době úmrtí, tak jak to vyplývá ze znění § 17 ZMPS.

Hraniční určovatel - státní příslušnost zůstavitele (lex patriae) časově určený k době jeho smrti je jediným hraničním určovatelem pro celé dědictví. Nerozlišuje se tedy mezi věcmi movitými a nemovitými. V důsledku toho se pro dědictví, pro uspořádání dědických poměrů k celému dědictví, použije jediného práva. Rozhodující je státní příslušnost zůstavitele v době jeho smrti. Tento okamžik může být významný zejména v případech, kdy zůstavitel po dobu svého života změnil své státní příslušnost.

b) Kolizní úprava dědění ze závěti

ZMPS stanoví pro některé otázky samostatně zvláště kolizní normy v rozsahu § 18. Jedná se zejména o otázky:

- způsobilost zřídit závěť,
- způsobilost zrušit závěť,
- vnitřní platnost závěti (důsledky vad vůle a jejího projevu),
- jaké další druhy pořízení pro případ smrti jsou přípustné (např. společná závěť, dědická smlouva).

Ve všech těchto otázkách navazuje kolizní norma v § 18 odst. 1 ZMPS na právní řád státu, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době projevu vůle. Zvláštní pozornost je věnována formě závěti, kde se navazuje na právo státu, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době zřízení závěti, jednak (subsidiárně na právo státu, na jehož území byla závěť učiněna).

Způsobilost zřídit a zrušit závěť byla touto kolizní normou vyňata z rozsahu kolizní normy uvedené v § 3 odst. 1 ZMPS. Ustanovení § 18 ZMPS je tak zvláštní normou ve vztahu k § 3 ZMPS a deroguje ve svém rozsahu jeho ustanovení. Důsledek toho je, že pro způsobilost cizince zřídit nebo zrušit závěť by nestačilo, že je způsobilý dle českého práva, i kdyby činil příslušný projev na území ČR.

Do rozsahu této kolizní normy jsou zahrnuty i účinky vad vůle a vad projevu vůle zřídit nebo zrušit závěť, tak aby se řídily stejným právem jako způsobilost k těmto úkonům (hovoříme o tzv. podmínkách vnitřní platnosti). Směrodatný je tedy lex patriae zůstavitele v době, kdy učinil projev (nikoliv v době smrti). Jde tedy o statut proměnlivý. Podle tohoto statutu se budou řešit i otázky, jaký význam mají v závěti stanovené nemravné, nedovolené nebo nesplnitelné podmínky pro dědice. 8/

To odpovídá i myšlence vyjádřené v § 4 ZMPS, že se stejným právem zásadně řídí platnost právního úkonu i následky jeho neplatnosti. Toto ustanovení zahrnuje nepochybně i způsobilost učinit projev o vydědí (tzv. negativní závěť), který lze pokládat za další druh pořízení pro případ smrti.

Hraniční určovatel - státní příslušnost zůstavitele v době projevu vůle

Používá se stejného hraničního určovatele jako v § 17 pro právní poměry dědické. Jde tedy o právo státní příslušnosti zůstavitele (*lex patriae*).

Forma

Forma závěti se zde vyjímá z rozsahu kolizní normy § 4, která se také týká formy právního úkonu obecně. Ustanovení odstavce 2 je tak zvláštní normou ve vztahu k § 4. Ustanovení se použije i pro formu projevu o vydědění.

Pro formu závěti se používá stejného hraničního určovatele jako pro způsobilost zřídit nebo zrušit závěť. Státní příslušnost zůstavitele je i zde stejně časově stabilizována jako v případě způsobilosti, tj. k době učinění závěti, tedy k době projevu vůle. Pokud jde o důsledky změny státní příslušnosti, platí totéž, co bylo řečeno o způsobilosti zřídit nebo zrušit závěť.

Subsidiární hraniční určovatel - *lex loci actus*

Hraničního určovatele státní příslušnosti zůstavitele v době učinění závěti používá na prvním místě, avšak subsidiárně se použije hraničního určovatele „místa učinění závěti“, pokud by byla závěť co do formy neplatná podle práva státní příslušnosti zůstavitele k uvedené době, avšak bude platná podle práva místa tohoto úkonu (§ 18 odst. 2). Výběr páva zde tak výjimečně sleduje dosažení určitého výsledku (zachování platnosti závěti v zájmu respektování vůle zůstavitele) a přihlíží se při něm k hmotněprávnímu obsahu právních řádů přicházejících v úvahu pro použití. Použití subsidiárního hraničního určovatele práva státu, na jehož území byla závěť učiněna (*lex loci actus*), je stanoveno v zájmu respektování vůle osob, které se v cizině dostanou do situací, v nichž pokládají za potřebné učinit tyto projevy.

Mezinárodní smlouvy

Ustanovení § 2 ZMPS zajišťuje přednostní použití právních norem obsažených v mezinárodních smlouvách, před právními normami obsaženými v zákoně, pokud norma v mezinárodní smlouvě upravuje danou otázku odchylně, a to bez ohledu na časový původ dotčených norem. Ustanovení ZMPS se dle § 2 tohoto zákona nepoužije nejen jestliže

1. mezinárodní smlouvou je stanovena jiná kolizní norma, norma upravující jinak právní postavení cizinců, nebo jiná norma mezinárodního práva procesního; ale také jestliže
2. mezinárodní smlouvou jsou pro úpravu dané otázky stanoveny hmotněprávní přímé normy, tzn. v důsledku přímé úpravy odpadá vůbec používání kolizních norem.

Přestože většinu mezinárodních smluv uzavřela ČSSR, kterážto jako stát zanikla, zůstávají v platnosti ty, které jsou obsahem čl. 5. odstavce 2 ústavního zákona ČNR č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky. Dle tohoto ustanovení převzala ČR práva a závazky, které pro ČSFR ke dni jejího zániku vyplývaly z mezinárodního práva, s výjimkou závazků ČSFR spojených s územím, na které se vztahovala svrchovanost ČSFR, ale nevztahuje se na ně svrchovanost ČR.

Dvoustranné mezinárodní smlouvy

Smlouvy o právní pomoci (právních vztazích) s bývalými socialistickými státy obsahují zejména některé kolizní normy, úpravu pravomoci justičních orgánů, poskytování právní pomoci, uznání a výkonu rozhodnutí.

V těchto smlouvách je stanoven princip rovného postavení, který je vyjádřen tím, že občané jedné smluvní strany jsou co do způsobilosti zřídít nebo zrušit závěť o majetku, který je na území druhé smluvní strany, nebo o právech, která se tam mají uplatnit, jakož i co do způsobilosti nabývat dědictvím, postaveni na rovně občanům druhé smluvní strany. Majetek a práva přecházejí na ně za podmínek stanovených pro vlastní občany žijící na území této smluvní strany.

- *Smlouva mezi Československou republikou a Albánskou lidovou republikou o právní pomoci ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 97/1960 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Socialistickou federativní republikou Jugoslávií o úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 207/1964 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Bulharskou lidovou republikou o právní pomoci a úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 3/1978 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Mongolskou lidovou republikou o poskytování právní pomoci a o právních vztazích ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 106/1978 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Kubánskou republikou o vzájemné právní pomoci ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 80/1981 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o právní pomoci a právních vztazích ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 95/1983 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Vietnamskou socialistickou republikou o právní pomoci ve věcech občanských a trestních; vyhláška č. 98/1984 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Polskou lidovou republikou o právní pomoci a úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 42/1989 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Korejskou lidově demokratickou republikou o vzájemné právní pomoci ve věcech občanských, rodinných a trestních; vyhláška č. 93/1989 Sb.*

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou o právní pomoci a úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných a trestních; sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 63/1990 Sb.*

K dalším smlouvám náleží :

- *Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o vzájemném právním styku ve věcech občanskoprávních, o listinách a o právních informacích; vyhlášku č. 9/1963 Sb.*

Haagská konference Haagská konference mezinárodního práva soukromého

Československo se zúčastnilo zasedání konference v letech 1925 a 1928. Po přijetí Statutu se ČSSR stala členem konference 29.5.1968. Po rozpadu ČSFR se Česká republika stala řádným členem 28.1.1993 a

navázala tak na pozitivní roli, kterou hrála ČSSR a ČSFR, která byla po dlouho dobu jedinou zemí bývalého východního bloku, která se účastnila prací konference.

Předmětem činnosti konference je pokrokové sjednocování norem z oblasti mezinárodního práva soukromého. K úmluvám, které se týkají zde probírané problematiky bych zařadil následující:

Mnohastranné smlouvy

Unifikovaná kolizní úprava dědického práva

a) **Úmluva o střetu zákonů týkajících se formy pořízení pro případ smrti z 5.10.1961**

b) **Úmluva o mezinárodní správě dědictví z 2.10.1973** 13/

c) **Úmluva o právu použitelném pro dědictví v případě smrti z roku 1988** 16/

Závěr

Náš ZMPS vymezenou problematiku řeší pomocí kolizních norem, které vycházejí z jednotného dědického statutu, kterým je lex patriae zůstavitele k okamžiku smrti. Pouze u formy závěti je možná odchylka a to ve prospěch lex loci actus. Tento stav zejména podchycuje význam a výhody jednotného dědického statutu, oproti statutu štěpenému. Dle mého názoru je ovšem vývojem společnosti překonán hraniční určovatel státní příslušnosti zůstavitele k okamžiku smrti. V současných společenských a právních podmínkách dochází k oslabování svazku mezi státem a občanem na základě státní příslušnosti. Daleko více se prosazuje faktické spojení fyzické osoby z určitým státem. Tento vývoj dokazuje i postup patnácti členských států Evropského společenství, které upřednostnily občanství unie, před státním občanstvím jednotlivých členských států.

Z těchto důvodů bych se přiklonil k výhodám hraničního určovatele místa trvalého bydliště nebo hraničního určovatele tzv. „užšího vztahu k určitému státu“, jak je tomu u Úmluvy o právu použitelném pro dědění. Domnívám se, že tyto ukazatele skutečně lépe vystihují současný (a možno předpokládat i budoucí) stav.

Mgr. Robert Tschöpl

Použitá literatura a odkazy:

- 1/ Kučera, Z.: Mezinárodní právo soukromé, 3. vydání, Brno 1994, str. 15
- 2/ Týč, V.: Sborník prací učitelů právnické fakulty v Brně IX., Brno 1979, K některým otázkám československého kolizního práva dědického, str. 259
- 3/ tamtéž, str. 259
- 4/ Kegel, G.: Internationales Privatrecht, 3. Auflage, München 1971, str. 396
- 5/ tamtéž, str. 297
- 6/ Kučera, Z.: Mezinárodní právo soukromé, 3. vydání, Brno 1994, str. 109
- 7/ tamtéž, str. 112
- 8/ Bystrický, R.: Příručka mezinárodního práva soukromého, 1. vydání, Praha 1970, str. 149
- 9/ Halouzka, V.: Kolizní otázky v československém mezinárodním právu dědickém,

- BA duben - červen 1981, str. 1
- 10/ Kučera, Z.: Mezinárodní právo soukromé, 3. vydání, Brno 1994, str. 47
- 11/ Kučera, Z., Tichý, L.: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním - komentář, 1. vydání, Praha 1989, str. 185
- 12/ tamtéž, str. 257
- 13/ Týč, V., Záleský, R.: Vybrané problémy mezinárodního práva procesního v justiční praxi 2, doplněk k 1. vydání, Brno 1996, str. 31
- 14/ Týč, V., Záleský, R.: Vybrané problémy mezinárodního práva procesního v justiční praxi 2, doplněk k 1. vydání, Brno 1996, str. 32
- 15/ Bureš, J., Drápal, L., Mazanec, M.: Občanský soudní řád - komentář, 2. vydání, Praha 1996, str. 411
- 16/ Hague Conference on Private International Law, Collection of Conventions (1951 - 1988), Edited by the Permanent Bureau of the Conference, XXXII. Convention on the Law Applicable to Succession to the Estates of Deceased Persons
- 17/ Týč, V., Záleský, R.: Vybrané problémy mezinárodního práva procesního v justiční praxi 2, doplněk k 1. vydání, Brno 1996, str. 32
- 18/ Kučera, Z., Tichý, L.: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním - komentář, 1. vydání, Praha 1989, str. 149
- 19/ tamtéž, str. 96
- 20/ Emmert, F.: Europarecht, München 1996, str. 29
- 21/ Kincl, J.: Gaius - Učebnice práva ve čtyřech knihách, reprint 1. vydání z r. 1981, Brno, str. 95
- 22/ Kučera, Z., Tichý, L.: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním - komentář, 1. vydání, Praha 1989, str. 28